

Karin Karakaşlı: Zabel Yesayan'la çember zaman

Posted on 13/05/2018

Soykırım kelimesinin yasaklandığı bir anmanın ülkesinde, Zabel Yesayan, “Nereden biliyorsunuz? Orada mıydınız?” sorusuna “Oradaydım. Ondan biliyorum” yanıtını verecek olan insandı. Şimdi bir daha bakalım basılı kitaplarına. Siyah-beyazda donmuş vakarlı duruşuna. Bütün bunları taşımayı, halleşmeyi bilmeden Zabel Yesayan'ı okumuş oluyor muyuz sahi?

Hani bazen bir film, sanki kişisel hikâyenizmişçesine sızar ya içinize, benim için ‘Yağmurdan Önce’ öyle bir film. Makedonya’da Sırlar ile Arnavutlar arasındaki iç savaşın henüz patlak vermediği günlerde Makedon yönetmen Milčo Mančevski, Bosna Savaşı’nın atmosferinden hareketle adeta olacakları öngörmüş, senaryosunu yazıp yönettiği ‘Yağmurdan Önce’ filminde Hıristiyan ve Müslüman halk arasındaki gerginliği iç içe geçmiş hikâyeler üzerinden olanca yakıcılığıyla önümüze getirip bırakmıştı. Makedonya- İngiltere hattında geçen ve bir kitap misali, ‘Kelimeler’, ‘Yüzler’ ve ‘Fotoğraflar’ başlıklı üç bölüme ayrılan film, sarmal düzende kesişen kaderlerin gücünü, savaşın kirlettiği ruhların acısını ve inat gibi orada filizleniveren aşkları gösteriyordu.

Filmin sonuna geldiğimde bir an duraksamıştım; sanki yap-bozun bir parçası yanlış yerleştirilmişçesine oturmayan bir şeyler vardı kurguda. Oysa bu his aslında yönetmenin murat ettiği şeyin ta kendisiydi. Bir kurgu oyunu yapmış, sonu cinayete varan olayların akışını tersyüz ederek anlatmıştı. Anlamsız bir savaşın darmadağın ettiği hayatların ortasında, Mančevski’nin bir an için gösterdiği duvar yazısı, aslında zamanın akışına dair filmin dayandığı temeli işaret ediyordu: “Time never dies - The circle is not round.” Zaman asla ölmez- Çember yuvarlak değildir.

Zamanın hiç ölmediği, çemberin ille de yuvarlak olmadığı bir hali Zabel Yesayan'ın Yıkıntılar Arasında kitabında yakalamıştım bir de. Daha doğrusu bu kitabı, yazarın birkaç yıl sonra sunduğu bir raporla kıyasladığımda...

Paris'teki Nubaryan Kütüphanesi'nde yer alan ve Ümit Kurt ile Alev Er'in çevirdikleri haliyle 21 Ağustos 2014'te Agos'ta yayımlanan belge, pek çok şeyin yanı sıra zamanı da yeniden düşünmeme vesile olmuştu.

8 Mart 1919'da Ermeni edebiyatı ve siyasi hayatının önemli isimlerinden Zabel Yesayan'ın kaleme aldığı ve Paris'teki Ermeni Milli Delegasyonu Başkanı Boğos Nubar Paşa tarafından Paris Barış Konferansı'nın dikkatine sunulan bu raporda, 1915'te Ermeni kabilelerin maruz kaldığı tecavüz, katliam, işkence dolu insanlık dışı muameleleri sıralanıyordu. Bu ikincisiydi. Zira Aras Yayıncılık tarafından basılan Yıkıntılar Arasında'da Nisan 1909'daki Adana katliamı sonrasında, İstanbul Ermeni Patrikhanesi'nce kurulan İkinci Heyet'in üyesi olarak bölgede geçirdiği aynı yılın Temmuz-Eylül aylarını anlatan da Zabel Yesayan'dı.

FELAKETİN ANLAMİ VAR MI?

Her dönemin muhalifi Zabel Yesayan, Yıkıntılar Arasında'da, insanın okurken zorlandığı, okurken zorlandığı için utanç duyduğu vahşetin tanıklığını yapar. Bir anne ağlamasını durduramadığı için saklandıkları kuytuda yakalanacakları korkusuyla bebeğinin komşusu Ermeniler tarafından öldürülmeye çalışıldığını görünce, yavrusunu kendi elleriyle öldürüp aklını kaçırmıştır. Açlıktan yaratığa dönmüş insanlar vardır. Bu cehennem görüntülerini belgesel netliği ve handiyse acımasızlığıyla kaydeden Yesayan, kitabın 1911 tarihli önsözünde alabildiğine temkinlidir. Marc Nichanian, bu özel baskının önsözünde, yazarın sunumundaki ruh halini şöyle yorumlar: "Yesayan felakete bir anlam yüklemek istiyor; tüm o ölümlere, o müthiş anlamsız ölümlere bir anlam kazandırmak ve tabii böylece, yazdıklarını ve yazma edimini aynı zamanda kendisi için gerekçelendirebilmek istiyor. Çünkü anlam

yitimnin olduğu yerde çılgınlığın tehdidi söz konusudur.”

“Biz de kurbanlarımızı verdik, kanımız bu sefer Türk yurttaşlarımızla birlikte döküldü. Bu son olacak” der Zabel Yesayan. 31 Mart vakalarına denk getirilerek eski rejime havale edilmiş görünen katliamdaki İttihatçı parmağı çok iyi bilir oysa. Ve o gerçeği anlatısındaki kahredici ayrıntılardan çıkarmamızı bekler sanki.

ON YIL BİR YÜZYIL

1919 tarihli rapor ise bir feryattır. Büyük çoğunluğu Ermeni olan ve bunun yanında çok sayıda Rum, Süryani ve Nasturî çocuk ve kadının bulunduğunu anlatan Yesayan’ın anlattıklarını okuyabilmek yürek ve dayanıklılık ister: “Çocuk, genç kız ve genç kadınlarsa caniler tarafından kaçırıldı. Bu onursuz durumdan kaçmayı başaranlar, bu kez de yollarda öldürüldü. Konvoylara refakat eden jandarmalar, onları 1-2 gün yürüttükten sonra bir su kaynağı yanında durduruyor, ama su içmelerini engelliyorlardı. Suyu kavuşma izni elde etmenin bedeli, bilmem kaç tane bakire ya da genç kızın kendilerine teslim edilmesiydi. Bu korkunç yöntem sistematik biçimde uygulandı.”

Zabel Yesayan'a göre, Müslümanların alıkoyduğu çocuklar ve kaçırıldıkları tarihte reşit olmayan kadınlar koşulsuz geri getirilmeli, ailelerine teslim edilmeli, aile ve yakın akrabalarının ölmüş olması halinde ilgili milletlerin korumasına verilmelidir. Reşit kadınların teslimi daha zor olacaktır. "Müttefik güçlerin desteğine sahip uluslararası bir kadın komisyonu kurulmalıdır... Ya hemen düşmanın saklanmasına fırsat bırakmadan harekete geçip bütün bu zavallı köleleri onlardan uzaklaştıracağız ya da yeni sorun ve komplikasyonlara sebep olacağız... Türklerin elinden kurtarılacak çocukların barınacağı yetimhanelerin sayısı hızla arttırılmalı. Müslümanlardan kurtaracağımız kadınlar

için, onları yeniden doğdukları topraklara yerleştirmeye kadar yeni sığınaklar oluşturmamız."

Belli ki Zabel Yesayan 1909'dan 1919'a varan o on yıl içinde birlikte yaşama rüyasını ve inancı kaybetmiştir. Artık Türklerden ve Müslümanlardan kurtarılan kadın ve çocuklar vardır. İttihat'ın sistematik imhası sonrası anlam ellerinin arasından kayıp gider.

Ve bütün o on yıl aslında koca bir yüzyılın da ifadesidir.

MUKTEDİR RUHUN DEHLİZLERİNE YOLCULUK

Dahasını da yapar Zabel Yesayan. Çünkü o her şeyden önce bir yazardır. Yine Aras Yayıncılık'tan çıkan Meliha Nuri Hanım kitabında, bu zulmün muktedir ruha nasıl nüfuz ettiğinin izini sürer.

Çanakkale Savaşı sırasında Gelibolu Hastanesi'nden gönüllü olarak hemşirelik yapan ve

köşklere büyümüş, seçkin bir ailenin kızı olan Meliha Nuri Hanım'ın günlüğünden notlar biçiminde kurgulanan novellada kendisini terk ederek başka bir kadınla evlenen Celaleddin Bey'e duyduğu aşk ve nefreti görürüz. Üçgenin diğer köşesiyse aynı hastanede tabip olarak görev yapan, Meliha Nuri Hanım'ın büyüdüğü köşkteki bahçıvanın oğlu Remzi'dir.

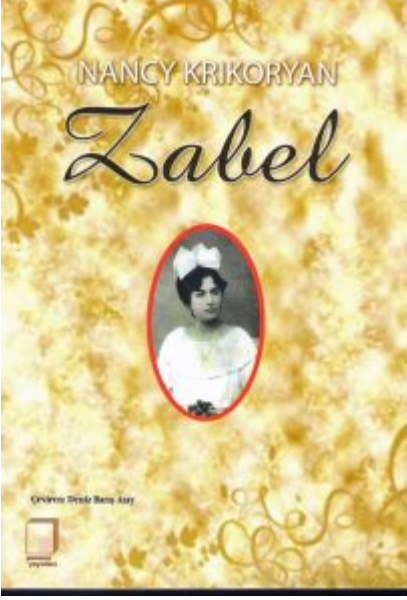

Çocukluğundan bu yana Meliha'ya âşık olan Remzi için, Celaleddin hayatının en büyük travmasının müsebbibidir. Köşkün bahçesinde Meliha'yı hayranlıkla izlediği bir gün, at üzerindeki Celaleddin tarafından görülür ve onun kırbacından kaçmak durumunda kalır. Remzi, işte tam da o anda mücadele alanını belirler: "Benim o anki alçaklığım, nefretimi zehirledi ve yine o an aldığım yara, dünyanın bütün zayıflarının, aşağılanmışlarının canını yakan, onları ısırın sefaleti benim için anlaşılır hale getirdi. Sonra, zorlu hayatım boyunca, her gün Celaleddinlerle karşılaştım. Celaleddinler, tahkirin kırbacını sürekli başımızın üzerinde salladılar ve biz onların önünden kaçtık. Bu rezillerin içimizde biriktirdiği

zehir ve nefret bir gün patladığında, dünya işte o zaman temellerinden sarsılacak."

ANAHTAR DEĞİL KİLİT

Baştabip Remzi için askerî başarılar dahil her şey, kendi deyişiyle "Biraz altın tozu, başka da hiçbir şey"dir. Benimsediği hayat anlayışına uygun olarak, tam da o günlerde aynı hastanede görev yapan ve ailesi Kayseri'den dönülmez tehcir yollarına çıkarılıp yok edilen Ermeni tabibin derdine ortak olmaya çalışır. Meliha Nuri Hanım'ın Ermeni tabibe yaklaşımı ise katıksız bir nefret ve düşmanlık üzerine kuruludur. Tabibin bu nefretin öznesi olmayı gerektirecek hiçbir eylemi yoktur; Ermeni olması, yeter de artar bile...

Tam da bu noktada, yükte hafif pahada ağır bu novellayı doğrudan Ermeniceden çeviren Mehmet Fatih Uslu, kapsamlı bir sonsözle domino etkisini tarif eder: “Zabel Yesayan, Meliha Nuri Hanım örneğinde Felaket’in sebebine ve Felaket’ten uyanmaya doğru bir yol da tarif eder gibidir. Öyle ki, aslında Meliha Nuri Hanım’ın, Remzi’ye değer vermeyi bilse, Ermeni doktora olan nefretindeki körlüğü de görebileceğini; Ermeni doktora duyduğu nefretin temelsizliği üzerine gerçekten düşünebilse, Remzi’nin Celaleddin’den çok daha değerli biri olduğunu anlayabileceğini; Celaleddin’in sınıfına ve kudretine olan bilinçli ya da bilinçsiz aitliğini yenebilse, kendi iç sıkıntılarını ve

çelişkilerini boşa düşürebileceğini hissederiz.”

Ama Meliha Nuri Hanım, hayatını kökünden değiştirecek ve anlamlı kılacak bu adımı bir türlü atamaz, o eşiği hiç geçemez. Çemberin dışına çıkmayı başaramadığı, buna yeltenecek güç ve cesareti kendinde bulamadığı noktada da bir ömür, aynı fasit dairede dönmeye mahkûm olur. Dolayısıyla Yesayan’ın gösterdiği ve Remzi’yle simgeleşen anahtar, bir türlü o kalp ve vicdan deliğine sokulup çevrilmediğinden, aslında sadece kilidin nerede olduğunu göstermekle kalır.

‘ERMENİLERDEN NEFRET ETMİYOR MUSUNUZ?’

Remzi’nin neden Ermeni tabibin yanında yer aldığını buradan anlarız da, Meliha Nuri Hanım hep bir miktar anlaşılmaz kalır. Aslında pek çok yerde Meliha Nuri Hanım’ın sorgulayıcı zihni ve o incelikli kalbiyle bu mesnetiz nefretten arınmasını bekleriz. Bir olasılık olarak mümkündür bu, ama hep olasılık olarak kalır. Zira, kendi varlığını yerle yeksan edecek böyle bir farkındalık için gereken cesareti bulamaz Meliha.

“Ermeni tabip yaptı ameliyatı. Belli mi olur, belki dikkatsiz davranmıştır” der. Aldığı yanıt yine bir yüzleşme imkânı sunar, ama Meliha bunu da görmezden gelecektir: “Remzi adımlarını hızlandırmıştı ama durdu: Sabah saat beşten geceyarısına kadar aralıksız çalıştı, dedi azarlayan ve gücenmiş bir sesle. Ve bu halde üç aydan beridir burada. Dahası iki gün önce genç karısının ve yaşlı ana babasının sürgün yolunda iz bırakmadan yok olduğunu öğrendi.”

Sade bir söylem çözümlemesi, bu nefretin meşruiyetini, egemen ve üstün olma kibrinden aldığını anlamaya yeter: “Geçen gün, ameliyathanede Ermeni tabip bile bir dikkatsizliğim için beni ikaza cüret etti. Nefret ediyorum bu devlet düşmanlarından. Yoksa siz Ermenilerden nefret etmiyor musunuz?” diye sorar Meliha, Remzi’ye. Oysa hemşire olan kendisidir, tabip haklı olarak kendisini uyarmıştır. Ama Meliha için o sadece Ermeni’dir ve bir Ermeni haddini bilmelidir.

Sadece tek bir an eşitlenmelerine izin verir, o da olağanüstü koşulların dayattığı ortak çaresizlik halidir: “Yaralı arabaları namütenahi kuyruklar halinde kapımızın önünde duruyor ve yüklerini boşaltıyorlardı. Artık onlara en basit ihtimamı bile gösteremiyorduk. Tüm çalışanlar ayaktaydılar ve aceleyle birbirlerine yardım ediyorlardı. Bir müddet Ermeni tabiple çalıştım. O, kana bulanmış yaralı ete yapışmış giysi parçalarını çıkarırken, gözlerimiz aynı samimi hüznün içinde birbiriyle buluştu...”

HAYAT VE EDEBİYAT

Zabel Yesayan, hayatı ve edebiyatı birbirine örülü yazarlardandı. Hayatını gazetecilik, dergi editörlüğü ve yazarlık sac ayağında yazı ve emek üzerine inşa eden 1878 Üsküdar doğumlu Zabel Yesayan, Sorbonne’da edebiyat ve felsefe dersleri alarak üniversiteye giden ilk Ermeni kadın oldu. 1908’de, Meşrutiyet ilan edilince İstanbul’a kesin dönüş yaptı. Öykü, deneme ve romanlarında, kadın hakları ve kadınların toplumsal yaşamdaki konumlarına eğildi. Yazıları

ve çevirileri Fransızca ve Ermenice dergi ve gazetelerde yayımlandı. Hayatı boyunca sosyal hizmetten de geri durmadı.

Üsgüdari Hay Dignants Ingerutyun (Üsküdar Kadınlar Cemiyeti), Dignants Miutyun (Kadınlar Birliği), Azkanıver Hayuhyats Ingerutyun (Milletperver Ermeni Kadınlar Cemiyeti), Ashkhadanki Dun (Çalışma Evi), Alliance universelle des femmes pour la Paix par l'Education (Eğitim yoluyla Barış için Uluslararası Kadın Birliği) kuruluşlarını başkanlık, üyelik yaparak konferanslar vererek destekledi. 1917-1918'de Bakü'de mülteci ve yetimlerin yerleştirilmesi çalışmalarına katıldı, 1920-1921'de Kilikya'da yetimhanelerde çalıştı, 1927- 1933 döneminde HOG (Ermenistan'a Yardım Komitesi) Paris kolunda görev aldı.

24 Nisan 1915'te, Ermeni aydınlarının çıkarıldığı ölüm yolculuğundan bir hastanede saklanarak son anda ve kılıpayı kurtulmuştu. Bir süre Bulgaristan'da kaldıktan sonra Bakü'ye geçti ve 1921'de yeniden Paris'e döndü.

Hayat tuhaf bir döngü. Sürgünlü ölüm yine geldi buldu Yesayan'ı. Ermenistan hükümetinin daveti üzerine 1933'te Yerevan'a göç eden ve Yerevan Devlet Üniversitesi'nde edebiyat dersleri veren, 1934'te Ermenistan Yazarlar Birliği'nin üyesi olan Zabel Yesayan, bir kez daha kara listeye alındı, çünkü bu yeni vatanında da muktediri ifşa etmişti. 1937'de "Büyük Temizlik" adıyla bilinen Stalin kovuşturmaları sırasında tutuklanıp Sibiryaya sürüldü. Ölüm tarihi ve mezarının yeri hiç bilinemedi.

Ne demiştik. Zaman asla ölmez. Çember yuvarlak değildir. Ve işte bugün yine bir yılın Nisan ayında, tarihin 2018. eşliğinde 24 Nisan 1915 Ermeni Soykırımı'nda hayatını kaybedenler

için İstanbul'da Sultanahmet'te İHD İstanbul Şubesi İrkçılık ve Ayrımcılığa Karşı Komisyonu ve EGAM tarafından yapılacak etkinlik, İstanbul Valiliği'nin konuşma metninden "soykırım" kelimesinin çıkarılmasının talep etmesi üzerine iptal edildi.

'NEREDEN BİLİYORSUNUZ, ORADA MIYDINIZ?'

Her yıl soykırımda hayatını kaybeden aydınların fotoğraflarının olduğu pankartları taşıyan Jiyan Tosun, Gamze Yaman, Leman Yurtsever gözaltına alındı. Üç aktivist Sirkeci Karakolu'nda ifadeleri alındıktan sonra serbest bırakıldı. Bu da bir ilkti. 2005'ten bu yana anma etkinliklerini düzenleyen İHD basın açıklamasında yaşananları şöyle paylaştı: "Biz yıllardır Sultanahmet, Haydarpaşa, Ermeni soykırımının hafıza mekânları olan yerlerde anmamızı yaptık. Bizler aynı sloganları, aynı pankartları taşıdık. Geçtiğimiz yıl da yine olağanüstü hal durumu vardı. Yine aynı yerde, aynı pankartlarla açıklamamızı yaptığımızda hiçbir engelle karşılaşmadık..."

Dövizimize, pankartımıza el konularak yapılacak bir basın açıklamasını reddettiğimiz için burada sizi bilgilendiriyoruz. Ermeni soykırımını yazılı pankartlarla ilgili polis geliyor 'sözde soykırım' diyeceksiniz diye geliyor polis. Polise 'Hayır soykırım' diye cevap veriyor arkadaşlarımız. Polis, 'Nereden biliyorsunuz orada mıydınız?' diyor. Arkadaşımız da polise 'Sen mi oradaydın' diyor. Bunun üzerine pankartlar polis tarafından toplanıyor ve arkadaşlarımız alınıyor."

A
k
t
i
v
i
s
t
l
e
r
i
n
y
a
n
ı
n
d
a
k
i
E
r

meni aydınlara ait fotoğraflara ve “Soykırım tanı, af dile, tazmin et” pankartına polis tarafından el konuldu. Zabel Yesayan da o el konulan fotoğraflardan biri olabilirdi. 24 Nisan gecesi, kimbilir kaç ayın çalışmasının, nasıl muhbirliklerin ürünü olan listelerle iki yüz elliye yakın Ermeni aydın, gazeteci, yazar, öğretmen, doktor, eczacı, siyasetçi, tüccar, din adamı evlerinden apar topar alınıp sürüldükleri Çankırı ve Ayaş’ta katledildi. Akabinde ne

olduğunu bile anlamadan bir halk yerinden yurdundan, toprağından oldu, vardırmayan yollarda heder oldu. Onlar soykırım demediler yaşadıklarına. ‘Çart’ (kesim, kırım), ‘ağed, yeğern’ (felaket), ‘aksor’ (sürgün), kafle, seferberlik dediler. Ve adıyla dehşeti azalıp çoğalmayacak, kabul ya da inkârla değişmeyecek o aynı felaket ölümü öldüler.

Her dönemin, tahakküm kuran her düzenin kara koyunu olmuş, muktedirin zulmünü gözleriyle görmüş, teninde yaşamış, kaydını tutmuş bu kadın için zaman, çember zamandır. İnsanı o incecik delilik hattında yürüten bu acının siyasette mücadelesini, edebiyatta en incelikli ruhsal tahlillerle insan hikâyesini vermiştir. Şimdi asıl soru şu: Zabel Yesayan’ın o on yılını iliğimizde hissedebiliyor muyuz? Meliha Hanım aracılığıyla muktedire içeriden meydan okurken, duymazdan gelinen o sesi sahiplenebiliyor muyuz?

Balkan Savaşı sırasında bir yazısında “(...) Savaş ilan edildi... Savaşın yanı başımızda olduğunun bilincindeyiz, fakat yine de sakin ve tekdüze hayatımıza devam ediyoruz” demişti Zabel Yesayan. Bugün için de demiş olabilirdi. Zaten gücü, kıymeti ve zaman dışılığıydı.

Soykırım kelimesinin yasaklandığı bir anmanın ülkesinde, Zabel Yesayan, “Nereden biliyorsunuz? Orada mıydınız?” sorusuna “Oradaydım. Ondan biliyorum” yanıtını verecek olan insandı.

Şimdi bir daha bakalım basılı kitaplarına. Siyah-beyazda donmuş vakarlı duruşuna.

Bütün bunları taşımayı, halleşmeyi bilmeden Zabel Yesayan’ı okumuş oluyor muyuz sahi?

Karin Karakaşlı kimdir?

1972’de İstanbul’da doğdu. Boğaziçi Üniversitesi Mütercim Tercümanlık Bölümü’nün ardından Yeditepe Üniversitesi Karşılaştırmalı Edebiyat Bölümü’nde Yüksek Lisans eğitimini

tamamladı. 1998’de öykü dalında Varlık dergisinin Yaşar Nabi Nayır Gençlik Ödülü’nü kazandı. Karakaşlı’nın eserleri şunlardır: Başka Dillerin Şarkısı (Öykü, Varlık Yay., 1999; Doğan Kitap, 2011) , Can Kırıkları (Öykü, Doğan Kitap, 2002), Müsait Bir Yerde İnebilir Miyim? (Roman, Doğan Kitap, 2005), Ay Denizle Buluşunca (Gençlik Romanı, Günışığı Kitaplığı, 2008), Cumba (Deneme, Doğan Kitap, 2009), Türkiye’de Ermeniler: Cemaat, Birey, Yurttaş (İnceleme, Günay Göksu Özdoğan, Füsun Üstel ve Ferhat Kentel ile, Bilgi Üniversitesi Yay., 2009), Benim Gönlüm Gümüş (Şiir, Aras Yayıncılık, 2009), Gece Güneşi (Çocuk Kitabı, Günışığı Kitaplığı, 2011), Her Kimsen Sana (Şiir, Aras Yayıncılık, 2012), Dört Kozalak (Gençlik Romanı, Günışığı Kitaplığı, 2014), Yetersiz Bakiye (Öykü, Can Yayınları, 2015), İrtifa Kaybı (Şiir, Aras Yayıncılık, 2016), Asiye Kabahat’ten Şarkılar Dinlediniz (Anlatı, Can Yayınları, 2016). Karakaşlı halen Kültür Servisi, Gazete Duvar siteleri ve Agos gazetesinde yazmaktadır.

Kaynak: gazeteduvar.com.tr